

- по-четверте, забезпечує основу для проведення прикладних досліджень ефективності кримінальної процесуальної діяльності з розслідування злочинів із подальшим визначенням напрямів її оптимізації через можливість розбудови на підставі визначених структурних елементів цієї діяльності її інформаційної моделі, яка відображатиме реальні показники продуктивності праці слідчих, прокурорів, слідчих суддів як в цілому, так і при проведенні окремих процесуальних та інших дій.

УДК 347.121.2:342.738:343.132

С.М. Кряковцев

ДОТРИМАННЯ ОСОБИСТИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПРОЦЕСІ ЗНЯТТЯ ІНФОРМАЦІЇ З ТРАНСПОРТНИХ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ МЕРЕЖ

У представленій роботі автор, беручи до уваги вивчені матеріалів вітчизняних та зарубіжних публікацій, досліджує суб'єктивне право фізичної особи на таємницю телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в аспекті оперативно-розшукової діяльності. Особливу увагу в статті звернено на проблему здійснення цього права і його обмеження. Основною ідеєю є думка про те, що зняття інформації з каналів зв'язку не обмежує конституційні права громадянина, якщо воно здійснюється за заявою потерпілого або з його письмової згоди, і дозволу суду на проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії не обов'язково.

Ключові слова: *таємниця телефонних розмов, таємниця телеграфної та іншої кореспонденції, реалізація права, обмеження права, захист прав.*

В представленной работе автор, основываясь на изучении материалов отечественных и зарубежных публикаций, исследует субъективное право физического лица на тайну телефонных разговоров, телеграфной и иной корреспонденции в аспекте оперативно-розыскной деятельности. Особое внимание в статье обращается на проблему осуществления этого права и его ограничения. Основной идеей является мысль о том, что снятие информации с каналов связи не ограничивает конституционные права гражданина, если оно осуществляется по заявлению потерпевшего или с его письменного согласия, и разрешения суда на проведение данного следственного (розыскного) действия не обязательно.

Ключевые слова: *тайна телефонных разговоров, тайна телеграфной и иной корреспонденции, реализация права, ограничение права, защита прав.*

In the given work the author, based on the national and international publications, investigates subjective right of a person in the secret of telephone conversation, telegraph and other correspondence in the in the operational detection activity. The author pays attention in the problem of realization of this right and limits. The main idea of this article is the conception that getting information from correspond-

ence nets is not a violation of constitutional rights of citizens if it is done after application of victim and the permission of a court isn't needed for operational detection activity in this case.

Key words: *person in the secret of telephone conversation, person in the secret of telegraph and other correspondence, realization of right, limits of right, protection of rights.*

З початку 90-х років криміногенна ситуація в Україні характеризується стійкою тенденцією до погіршення. Злочинність усе більше набуває організованого характеру, стає розповсюдженим способом здобуття матеріальних та інших благ. Виникають злочинні організації, що створюються за типом трестів і синдикатів, з величезним капіталом і штатом злочинців, які спеціалізуються на вчиненні певних видів злочинів. Однією з найбільш небезпечних тенденцій розвитку злочинності в Україні є консолідація злочинного середовища і виникнення в ньому стійких об'єднань осіб, які орієнтовані на тривалу діяльність з метою отримання доходів незаконним шляхом [12, с. 29].

Зростання організованої злочинності, глибока конспірація дій злочинних угруповань, їх висока технічна оснащеність, ненадійність найрозповсюдженішого джерела доказів – показань свідків – вимагають від законодавця й правоохоронних органів шукати нові правові можливості в боротьбі зі злочинністю, удосконалювати існуючі засоби і способи збирання доказів [3, с. 3]. Серед них важливе місце займає така відносно нова негласна слідча (розшукова) дія, як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж.

Можливість прослуховування і запису телефонних та інших розмов у ході досудового розслідування вперше встановив законодавець колишнього СРСР, увівши 12 червня 1990 року в Основи кримінального судочинства Союзу РСР і радянських республік ст. 35¹, у якій визначалися підстави та загальний порядок прослуховування телефонних переговорів [6, с. 66–67].

З цього часу почалась активна розробка процесуальних питань прослуховування та фіксації телефонних переговорів як найбільш застосовуваної форми зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж.

Цим питанням у різні часи приділяли увагу В.М. Биков, Є.А. Доля, В.І. Зажицький, С.В. Лаврухин, Ю.Ю. Орлов, І.Л. Петрухин, С.П. Щерба та інші вчені. Їх роботи були значним внеском у розвиток теорії і практики контролю й запису переговорів. Водночас до сьогодні питанням дотримання конституційних прав людини, які об'єктивно обмежуються в процесі прослуховування телефонних переговорів, уваги майже не приділялось.

Ця стаття присвячена аналізу прав громадян і визначенню випадків щодо необхідності отримання дозволу суду на прослуховування телефонних переговорів.

Поява нової слідчої дії – прослуховування телефонних переговорів, що реалізується у формах негласного слухового контролю телефонних переговорів та зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, обумовлена специфікою вчинення та приховування злочинів на сучасному етапі еволюції злочинності.

Злочини все частіше здійснюються організованими групами і злочинними угрупованнями, які ретельно маскують свою діяльність, активно використовують в злочинних цілях сучасні досягнення науки і техніки, зокрема й засоби зв'язку [3, с. 5].

Як показує практика, транспортні телекомунікаційні мережі застосовуються як засіб злочину при підготовці та здійсненні вбивств на замовлення, крадіжок, вимагання, хабарництва, викрадення людей, злочинів, що пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів та інших суспільно небезпечних діянь. Засоби зв'язку активно використовуються злочинцями також в цілях протидії розслідуванню, для здійснення тиску на свідків та потерпілих, інших учасників розслідування. У всіх цих випадках канали зв'язку стають важливим джерелом інформації про злочини. Використання цього джерела розширює пізнавальні можливості правоохоронних органів, сприяє виявленню та викриттю винних осіб, включаючи організаторів злочину, створює умови для вирішення багатьох інших завдань розкриття, розслідування та попередження злочинів. Тому отримання й використання інформації, яка передається каналами зв'язку, шляхом контролю та запису переговорів є важливою умовою підвищення ефективності боротьби зі злочинністю [3, с.5–6].

Треба зазначити, що зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж об'єктивно пов'язано з втручанням в особисте й сімейне життя людини та обмеженням її конституційних прав. Особисте життя людини визначається її потребами в спілкуванні з іншими людьми, у тому числі в обміні інформацією за допомогою засобів зв'язку [5, с. 90]. У процесі спілкування, зокрема в телефонних розмовах, передаються почуття, освідчення, мрії та бажання, викладаються міркування, думки, дається оцінка тим чи іншим подіям, вчинкам людей. Під час телефонних розмов зачіпаються інтимні та інші сторони життя людини, інформація про які має конфіденційний характер.

Право на особисте життя і його таємницю закріплено ст. 32 Конституції України і ст. 301 Цивільного кодексу України. Згідно із законом фізична особа має право самостійно визначати своє життя, може ознайо-

млювати з ним інших осіб, а також може зберігати в таємниці обставини свого особистого життя.

Прагнення людини захистити своє особисте та сімейне життя від стороннього втручання й зумовило закріплення в Конституції права кожного на таємницю листування, телефонних розмов та телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31). Порушення цього права з боку підприємств зв'язку або правоохоронних органів підриває довіру людей до держави в цілому.

Право на таємницю кореспонденції закріплене ст. 306 ЦК України, де вказано, що фізична особа має право на таємницю листування, телеграм, телефонних розмов, телеграфних повідомлень та інших видів кореспонденції. Поняттям "кореспонденція" охоплюється не тільки письмова кореспонденція, але й всі інші види повідомлень (телефонні розмови, телеграфні повідомлення, повідомлення електронною поштою, пейджинг, SMS-повідомлення тощо) [1, с. 472–473].

Право людини на захист від такого втручання або таких посягань охороняється ст.163 Кримінального кодексу України, яка передбачає кримінальну відповідальність за порушення таємниці листування, телефонних переговорів, телеграфної та іншої кореспонденції, які передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, з використанням спеціальних засобів, призначених для негласного зняття інформації.

Базуючись на положеннях ст. 31 Конституції України, чинне кримінальне процесуальне законодавство передбачає зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж уповноваженим оперативним підрозділом органів внутрішніх справ та органів безпеки за дорученням слідчого при наявності ухвали слідчого судді апеляційного суду у випадках, передбачених законом, для забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо.

Підставами для проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних систем є відомості, що особа, користуючись засобами телекомунікації, передає та отримує інформацію, яка має значення для досудового розслідування [4, с. 580].

Оперативні підрозділи правоохоронних органів мають право прослуховувати та фіксувати телефонні переговори працівників апарату суду і правоохоронних органів, а також осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві. Ці заходи проводяться винятково для захисту від посягань на життя, здоров'я, житло або майно цих осіб або їх близьких родичів у зв'язку з їхньою службовою діяльністю або з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя. Ці заходи можуть проводитись у разі загрози вчинення насильства або інших проти-

правних дій щодо зазначених осіб за їхньою письмовою заявою чи згодою [7, ст. 8].

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, враховуючи їх винятковість, застосовуються тоді, коли інші слідчі (розшукові) або судові дії виявилися малоефективними або неможливими. Практика свідчить, що зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж дозволяє одержати достовірну інформацію не тільки про осіб, причетних до вчиненого злочину, але й про можливих свідків прогигправної події, потерпілих, про місця приховування знарядь злочину, предметів і документів, що містять інформацію про перебіг злочинних дій, невстановлені зв'язки підозрюваних осіб тощо. За допомогою зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж нерідко встановлюються особи, які зникли без вісти, місця переховування осіб, які знаходяться в розшуку, їх озброєність та інші дані, що можуть сприяти або, навпаки, перешкоджати їх затриманню. Матеріали, одержані в результаті зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, дають можливість слідчому або за його дорученням оперативному підрозділу більш кваліфіковано проводити інші слідчі (розшукові) дії, ефективно реалізовувати оперативно-розшукову інформацію, створювати умови для проведення обшуку, вилучення та інших слідчих дій.

У процесі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж застосовують комплекс спеціальних технічних пристроїв для запису на магнітних носіях розмови розроблюваних осіб з іншими абонентами каналами міжнародного, міжміського, міського, відомчого телефонного зв'язку загального користування, стільникового, радіального та радіально-пучкового (транкінгового) радіотелефонного, а також інших видів зв'язку [5, с. 94].

Як було зазначено вище, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (мереж, що забезпечують передавання знаків, сигналів, письмового тексту, зображення та звуків або повідомлень будь-якого виду між підключеними до неї телекомунікаційними мережами доступу) пов'язане з втручанням в особисте та сімейне життя особи й обмеженням її конституційних прав. У зв'язку з цим законодавство передбачає необхідність отримати дозвіл суду на проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії. Згідно з чинним законодавством зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж здійснюється на підставі ухвали слідчого судді, якщо під час його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження [13, ст. 263].

Враховуючи, що Конституція України найвищою соціальною цінністю проголошує людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку [2, ст. 3], чинне законодавство спрямоване на поси-

лення ролі суду при вирішенні питань щодо можливого обмеження її конституційних прав [5, с. 89].

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж може здійснюватися тільки на підставі ухвали слідчого судді, прийнятим за клопотанням слідчого, прокурора [11, п. 2.2]. Необхідність отримання дозволу суду обумовлено виключенням можливості порушення конституційних прав людини в процесі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж через зловживання посадовими особами слідчих та оперативних підрозділів.

Розглянувши клопотання, слідчий суддя виносить ухвалу про дозвіл зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж або відмову в застосуванні цієї негласної слідчої (розшукової) дії.

Фіксація ходу й результатів негласних слідчих (розшукових) дій повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження, передбаченого КПК України. За результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки. Відомості про осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, у разі здійснення щодо них заходів безпеки можуть зазначатися із забезпеченням конфіденційності даних про таких осіб у порядку, встановленому законодавством [4, с. 433].

Зважаючи на негласний характер слідчої (розшукової) дії, дотримання законності в процесі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж потребує надійних гарантій. Такими гарантіями є:

- винятковий і тимчасовий характер зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж;
- здійснення цієї негласної слідчої (розшукової) дії виконується тільки спеціальними оперативними підрозділами за дорученням слідчого при наявності кримінального провадження;
- збереження матеріалів проведення зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (оригінали подання та ухвали судді тощо) у відповідному суді за правилами таємного діловодства;
- обов'язковість знищення інформації, отриманої та зафіксованої в процесі зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, якщо прокурор не признає її необхідною для подальшого провадження досудового розслідування [13, ст. 255].

Слід зазначити, що не будь-яке зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж буде втручанням в особисте життя фізичної особи. Наприклад, коли особа сама звернулася до правоохоронних органів із заявою щодо захисту своїх прав і законних інтересів у випадку погроз при вчиненні вимагання, незаконного викрадення або позбавлен-

ня волі людини з корисних мотивів тощо. Загрози можуть виражатись у негайному або в майбутньому застосуванні насильства до потерпілого або до його близьких родичів: побоїв, катування, заподіяння тілесних ушкоджень, позбавлення життя, звалтування, позбавлення волі, інших насильницьких дій. Злочинець може погрожувати обмеженням прав, свобод або законних інтересів особи. Обмеження може стосуватися будь-яких конституційних та інших прав, свобод людини або будь-яких її законних інтересів. Так, вимагач може погрожувати потерпілому обмеженням права на свободу пересування, зустрічі та спілкування з певними особами, вільного вибору місця проживання, на свободу світогляду, віросповідання, на підприємницьку діяльність тощо.

Погрозою вважається також і розголошення відомостей, які потерпілий або його близькі родичі бажають зберегти у таємниці від оточуючих. Це можуть бути відомості, які ганьблять потерпілого або його близьких родичів (наприклад, повідомлення про непорядні вчинки), а також відомості, що принижують особу (зокрема, повідомлення про яку-небудь хворобу) тощо. Погроза розголошення таких відомостей – це погроза повідомити про них особам, яким вони не відомі і чиє ознайомлення з ними не бажано для потерпілого.

Злочинець може погрожувати не тільки безпосередньо, але й телефоном. У будь-якому випадку особа має право на захист своїх прав від злочинних посягань.

Відповідно до ст. 15 ЦК України кожна особа може вдатися до захисту своїх прав, свобод або інтересів у випадках, якщо порушені її права чи свободи, створені або створюються перешкоди щодо реалізації нею своїх прав чи свобод або ж якщо на особу покладені обов'язки, які не встановлені законодавством.

Під захистом необхідно розуміти встановлені законом вид і ступінь можливого або обов'язкового впливу на суспільні відносини, які потерпіли від протиправного впливу, для відновлення порушеного права. Визначення заходів захисту через право або через обов'язок залежить від суб'єкта їх здійснення, а також волевиявлення учасника цивільного правовідношення, права якого були порушені. Для суб'єкта здійснення заходів захисту вони є його правом, яке включає можливість як самостійно поновлювати порушене право, так і звернутися до уповноважених державних органів за захистом свого права [1, с. 42]. Відповідно до закону цими органами є оперативні підрозділи служби безпеки і внутрішніх справ, на які покладається обов'язок здійснення заходів безпеки потерпілих та інших учасників кримінального провадження [8, ст. 3]. У разі наявності загрози вчинення насильства або інших протиправних дій щодо осіб, взятих під захист, за письмовою заявою цих осіб або за їх письмо-

вою згодою може проводитися прослуховування телефонних та інших переговорів. У ході прослуховування цих переговорів може застосовуватися звукозапис [8, ст. 10].

Виходячи з вище сказаного, доходимо висновку, що зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж здійснюється за згодою власника або за рішенням суду. При наявності згоди особи на прослуховування її телефону дозволу суду не потрібно й це не буде обмеженням конституційних прав людини.

Використана література:

1. Гражданский кодекс Украины: Комментарий (с изменениями и дополнениями по состоянию на 1 сентября 2003 года). – Т. 1. – Х.: ООО "Одисей", 2003.
2. Коментар до Конституції України. – К.: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1996. – 376 с.
3. Контроль записи переговорів: Учебное пособие – М.: Изд-во ПРИОР, 2002.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / За загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.
5. Курочка М.Й. Законність в ОРД та прокурорський нагляд за її дотриманням: Монографія / За ред. члена-кореспондента АПРН України Е.О. Дідоренка: МВС України, Луган. ін-т внутр. справ. – Луганськ: РВВ ЛПВС, 2001.
6. О внесении изменений и дополнений в Основы законодательства СССР и союзных республик: Закон СССР от 12 июня 1990 года // Социалистическая законность. – 1990. – № 10.
7. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3781-ХІІ. // Електронний інформ. бюлетень ВР України. Лазерний компакт-диск. – К.: Управління комп'ютериз. інформ. систем та мереж ВР України, 2002.
8. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 року № 3782-ХІІ. // Електронний інформ. бюлетень ВР України. Лазерний компакт-диск. – К.: Управління комп'ютериз. інформ. систем та мереж ВР України, 2014.
9. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року № 2135-ХІІ. // Електронний інформ. бюлетень ВР України. Лазерний компакт-диск. – К.: Управління комп'ютериз. інформ. систем та мереж ВР України, 2014.
10. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 червня 1993 року № 3341-ХІІ. // Електронний інформ. бюлетень ВР України. Лазерний компакт-диск. – К.: Управління комп'ютериз. інформ. систем та мереж ВР України, 2014.
11. Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні: Наказ Генераль-

ної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 листопада 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5 // Законодавство України [Електронний ресурс]. – К.: Інфодиск, 2014. – (CD-ROM).

12. Судова колегія в кримінальних справах Верховного суду України. Деякі питання провадження у справах про злочини, вчинені організованими злочинними угрупованнями / Вісник Верховного Суду України. – 2001. – № 1.

13. Уголовный процессуальный кодекс Украины. – Х.: Одиссей, 2013. – 336 с.

УДК 343.91

Г.В. Щербаківа

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ НЕПОВНОЛІТНІМИ

У статті висвітлено особливості криміналістичної характеристики злочинів, вчинених неповнолітніми, виділені та розглянуті основні її елементи та кореляційні зв'язки між ними, аналіз яких надає можливість оптимально визначити напрями розслідування таких злочинів.

Ключові слова: *криміналістична характеристика злочинів; аналіз елементів криміналістичної характеристики злочинів; шляхи оптимізації розслідування злочинів, вчинених неповнолітніми.*

В статье рассмотрены особенности криминалистической характеристики преступлений, совершаемых несовершеннолетними, выделены и освещены основные ее элементы та корреляционные связи между ними, анализ которых дает возможность оптимально определить направление расследования данных преступлений.

Ключевые слова: *криминалистическая характеристика преступлений; анализ элементов криминалистической характеристики преступлений; пути оптимизации расследования преступлений, совершенных несовершеннолетними.*

This article features considered forensic characteristics of crimes committed by minors, identified and highlighted its main elements is the correlation between them, analysis which enables optimal determine the direction of the investigation and the prevention of the crimes.

Key words: *criminological characteristics of crime; analysis of the elements criminological characteristics of crimes; ways to optimize the investigation of crimes committed by minors.*

Реалії нашого сьогодення свідчать про гостру необхідність якісної та ефективної протидії злочинності в цілому, та, зокрема, злочинності неповнолітніх. Зрозуміло, що протидія будь-якому виду злочинності передбачає комплекс заходів. Серед таких заходів вагоме значення має якісне розслідування. Уважаємо, що завдяки аналізу основних елементів кри-